

УДК 338.4

*Мормуль В.В., магістр з економіки підприємства
науковий керівник – Васюта В.Б. к.т.н., доцент, доцент кафедри
економіки підприємства та управління персоналом*

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті розглянуто економічну сутність та види інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Проведено аналіз рівня інтенсифікації виробництва на аграрному підприємстві та розроблені основні стратегічні напрямки щодо її зростання.

***Ключові слова:** інтенсифікація, ресурси підприємства, екстенсивний та інтенсивний напрямок розвитку, показники рівня інтенсифікації сільськогосподарського виробництва.*

Интенсификация сельскохозяйственного производства

В статье рассмотрены экономическая сущность и виды интенсификации сельскохозяйственного производства. Проведен анализ уровня интенсификации производства на аграрном предприятии и разработаны основные стратегические направления по ее роста.

***Ключевые слова:** интенсификация, ресурсы предприятия, экстенсивный и интенсивный направление развития, показатели уровня интенсификации сельскохозяйственного производства.*

Yntensyfykatsyya selskohozyaystvennoho production

The article deals with the economic nature and types of agricultural intensification. The analysis of the level of intensification of production in the agricultural enterprise and has developed its strategic direction and growth.

***Keywords:** intensification, the company's resources, extensive and intensive development trends, indicators of the level of intensification of agricultural production.*

Вступ. Інтенсифікація сільського господарства включає всі напрями розвитку економіки сільськогосподарських підприємств на основі широкого використання досягнень науково-технічного прогресу і безпосередньо впливає на кінцеві результати виробництва.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Питання інтенсифікації сільського господарства завжди посідали важливе місце в аграрній економічній науці.

Увага економістів-аграрників до проблеми інтенсифікації сільського господарства значно посилилась у другій половині XIX століття, коли в розвинутих країнах науково-технічний процес поступово проникав у землеробство і тваринництво, отже, почало змінюватися відношення між екстенсивним та інтенсивним шляхом розширеного відтворення, а саме представників західноєвропейської класичної політичної економії – А. Сміта, Д. Рікардо та інших. Дослідження Д. Рікардо доводили «зв'язок людської праці і впливу родючості ґрунтів на створення результатів господарської діяльності».

А. Сміт вважав «основним джерелом доходів держави не лише землю, але й працю і капітал». Необхідність здійснення економічних досліджень з питань розширеного виробництва того періоду пояснювалися обмеженням ресурсів [3].

Постановка завдання. Під інтенсифікацією виробництва розуміють процес суспільного виробництва, що базується на застосуванні найефективніших засобів і предметів праці, кваліфікованої робочої сили, передових форм і методів організації праці, зростаючої інформованості про найновіші досягнення науково-технічного прогресу тощо. Інтенсифікація виробництва суттєво відрізняється від екстенсивного розвитку суспільного виробництва, що базується на кількісному зростанні засобів виробництва і має витратний характер інтенсифікації виробництва, на відміну від нього, має антивитратну спрямованість, оскільки

супроводжується зменшенням витрат живої та уречевленої праці на одиницю продукції.

Інтенсифікація сільського господарства включає всі напрями розвитку економіки сільськогосподарських підприємств на основі широкого використання досягнень науково-технічного прогресу і безпосередньо впливає на кінцеві результати виробництва [1].

На сучасному етапі для більшості сільськогосподарських підприємств проблемою інтенсифікації є збільшення виходу високоякісної продукції з розрахунку на одиницю земельної площі або на голову худоби, а також підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. Засобом розв'язання цієї проблеми є додаткові вкладення, що зумовлюють концентрацію уречевленої і живої праці на одній і тій самій земельній площі, а в тваринництві – на голову худоби [2].

Виклад основного матеріалу і результати дослідження. Сільське господарство є однією з пріоритетних галузей національної економіки. Розвиток сільськогосподарської галузі сприяє підвищенню матеріального добробуту населення, зміцненню економічної та продовольчої безпеки держави, зростанню її експортного потенціалу. Водночас, сільськогосподарський сектор виробництва – один з найбільш ризикових секторів економіки, оскільки на його розвиток великий вплив має дія природних факторів та біологічних чинників.

На рівень розвитку сільського господарства впливають такі фактори: слабка система інфраструктури, нестабільна політична та економічна ситуація, висока зношеність техніки, нестабільність та непрогнозованість цін на паливо, відсутність дієвої державної закупівельної політики, низька технологія виробництва, яка дозволяє іноземним конкурентам заповнити вітчизняний ринок, часто дешевими і сумнівної якості товарами, низьковрожайні рослини, які займають значні посівні площі, сільським господарством переважно займаються люди похилого віку, тому

що уряд не дає ніякої матеріальної допомоги для залучення молодих людей.

Підвищення рівня інтенсифікації виробництва є однією з найважливіших проблем розвитку економіки на сучасному етапі. Під інтенсивною формою розширеного відтворення розуміють форму, за якої темпи росту показників, що характеризують результати виробництва, випереджають темпи росту витрат на забезпечення їх зростання.

Підвищення рівня інтенсифікації виробництва хоча і зумовлене науково-технічним прогресом, але здійснюється із залученням додаткових ресурсів і у кожний наступний період часу вимагає відповідних витрат. Якщо їх використання у підсумку забезпечує підвищення інтенсифікації виробництва, то необхідність таких екстенсивних витрат очевидна. Це визначає важливість внутрішніх задач, пов'язаних з вибором найбільш ефективного варіанта реалізації цих витрат, їх кількості і якості, конкретизації програм використання ресурсів у забезпеченні інтенсифікації виробництва [4].

Оскільки підсумки розвитку і функціонування виробництва багатозначні з точки зору показників, які їх характеризують, то ця багатозначність стосується виразу рівня інтенсифікації виробництва. Тому, з одного боку, виникає можливість різної оцінки рівня інтенсифікації виробництва і різноманітних шляхів його досягнення, з другого боку, складність обґрунтування доцільного рівня інтенсифікації виробництва, який визначається в різних показниках і їх взаємної відповідності.

Можна виділити загальні показники оцінки рівня інтенсифікації виробництва і часткові показники, які характеризують, наприклад, рівень інтенсифікації використання тих чи інших видів ресурсів, окремих напрямків розвитку виробництва.

Частковими показниками оцінки рівня інтенсифікації виробництва можуть слугувати як традиційні показники ефективності використання

різних видів ресурсів – матеріаломісткість, фондомісткість, трудомісткість, так і показники, які визначають ефективність функціонування і розвитку виробничих систем, видів виробництв, напрямків технічного розвитку, впровадження засобів техніки, зокрема, показники ресурсної ефективності виробничої системи [5].

Глобальні показники рівня інтенсифікації виробництва акумулюють наслідки дії інтенсивних і екстенсивних чинників економічного зростання і відображають наслідок їхньої дії. Зрозуміло, що при цьому треба визначати і часткові показники рівня інтенсифікації окремих виробництв. Водночас ці показники є глобальними щодо інтенсифікації виробництва, підприємств, які спрямовані на інтенсифікацію виробництва за аналогією з показниками системи більш високого рівня.

Екстенсивний розвиток сільського господарства передбачає збільшення виробництва продукції за незмінного рівня техніки і технології. У рослинництві зростання виробництва продукції відбувається за рахунок розширення посівних площ, а в тваринництві – збільшення поголів'я худоби і птиці.

За інтенсивного розвитку сільськогосподарського виробництва збільшення виходу продукції здійснюється за рахунок додаткових вкладень, спрямованих на впровадження досягнень науки, передової техніки і прогресивної технології, які зумовлюють зростання врожайності культур та продуктивності поголів'я худоби.

Процес формування інтенсивного типу розвитку є досить складним і багатограним, оскільки залежить від багатьох факторів – зовнішніх, притаманних мікро- і макросередовищу функціонування аграрних підприємств, і внутрішніх, які діють і регулюються самим підприємством [6].

Інтенсифікація сільського господарства – це складний соціально-економічний та екологічний процес формування інтенсивного типу

економічного розвитку на основі новітніх досягнень науково-технічного прогресу через використання інвестиційних і неінвестиційних чинників.

Як форма розширеного відтворення інтенсифікація сільського господарства відбувається на основі додаткових вкладень на одиницю земельної площі, що мають на меті якісне вдосконалення всіх чинників виробництва шляхом інноваційної діяльності. У зв'язку з цим в економічному значенні під інтенсифікацією сільського господарства слід розуміти не що інше, як концентрацію виробничих ресурсів на одній і тій самій земельній площі замість розподілу їх між різними земельними ділянками. При цьому інтенсивний розвиток сільського господарства передбачає якісне удосконалення засобів виробництва та використання прогресивних технологій.

Матеріальною основою інтенсифікації сільського господарства є науково-технічний прогрес, однак слід враховувати, що крім матеріальних факторів інтенсифікації виробництва (механізації, автоматизації, хімізації, меліорації і т.п.) на кінцеві його результати значний вплив також справляють нематеріальні фактори, серед них: підприємливість, організованість, вміння працювати в умовах, що швидко змінюються [2].

Основними показниками, що характеризують результат інтенсифікації, є: урожайність окремих культур з 1 га посіву, продуктивність тварин, виробництво окремих видів у натурі з розрахунку на 100 га відповідних угідь, обсяги валової, товарної продукції, прибутку з розрахунку на одиницю відповідної земельної площі або на 1 голову відповідної групи тварин.

При аналізі економічної ефективності інтенсифікації окремих галузей сільського господарства та видів продукції розраховують додаткові показники: в рослинництві – виробництво продукції на одиницю внесених мінеральних добрив чи одиницю вартості мінеральних добрив; у тваринництві – виробництво продукції на 1 умовну голову, 1 центнер

кормових одиниць, на одиницю вартості кормів, витрати кормів на одиницю виробленої продукції тваринництва.

Факторами підвищення рівня економічної ефективності інтенсифікації виробництва в аграрних підприємствах є наступні:

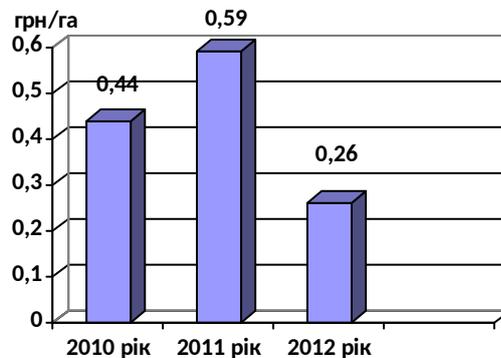
- формування оптимального рівня забезпеченості технологічного процесу виробничими ресурсами;
- формування оптимальних співвідношень між окремими складовими ресурсного потенціалу підприємства (між основними і оборотними фондами, між силовими і робочими машинами, між поголів'ям тварин і кормовою базою та ін.);
- паритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію;
- впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу;
- використання добрив, засобів захисту рослин і тварин;
- рівень технології і організації виробництва;
- інвестиційний клімат;
- державна аграрна політика [6].

Серед основних напрямів інтенсифікації сільськогосподарського виробництва виділяють такі: механізація та автоматизація; меліорація; хімізація; електрифікація; ресурсо- та енергозберігаючі технології; біотехнології; спеціалізація і концентрація виробництва; ефективний менеджмент; прогресивні форми організації і оплати праці [7].

При інтенсифікації виробництва важливим є рівень розвитку соціальної сфери. З одного боку, розвиток сільськогосподарського виробництва визначає рівень розвитку соціальної сфери, з другого – соціальні фактори впливають на ефективність виробництва.

У системі показників результативної концепції інтенсифікації найважливішим, що характеризує її рівень, є кількість виробленої валової продукції в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь.

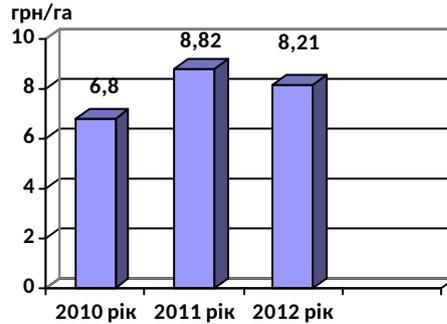
Отже, можемо сказати, що найвищий рівень інтенсифікації за кількістю виробленої валової продукції в розрахунку на 1 га на СТОВ ім. Духова спостерігали у 2011 році, а саме 0,59 грн/га, а найменший обсяг у 2012 році, це пояснюється тим, що обсяг виробленої продукції знизився майже в 2 рази (рис.1).

Рис. 1. Кількість виробленої валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь на СТОВ ім. Духова за 2010-2012 роки

З позиції оцінки забезпеченості підприємства засобами та предметами праці, узагальнювальним показником рівня інтенсифікації є сума основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення та поточних виробничих витрат (без амортизації) в розрахунку на одиницю площі сільськогосподарських угідь.

Оцінка забезпеченості СТОВ ім. Духова засобами та предметами праці підприємства показує, що найвищий рівень інтенсифікації підприємства спостерігався у 2011 році – 8,82 грн/га, у 2012 році, цей показник знизився на 0,61 грн/га (рис.2).

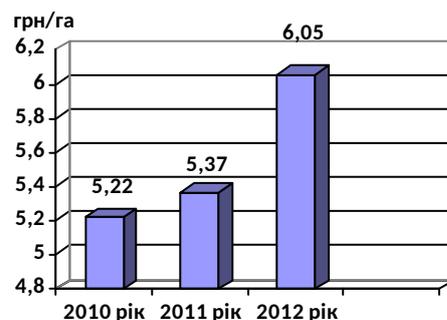

Рис. 2. Забезпеченість підприємства засобами та предметами праці за 2010-2012 роки

Це прямий і основний показник, що відображає рівень інтенсифікації розвитку всіх галузей і підприємства загалом. Він засвідчує рівень концентрації живої й уречевленої праці в розрахунку на одиницю площі сільськогосподарських угідь і характеризує ступінь інтенсивності використання землі.

Для проведення аналізу й економічних досліджень визначають окремо рівень насичення підприємства засобами виробництва.

Аналіз економічних досліджень насичення підприємства засобами виробництва показав, що рівень інтенсифікації розвитку підприємства та рівень концентрації живої праці в розрахунку на одиницю площі сільськогосподарських угідь найвищий у 2012 році – 6,05 грн/га, а найменший у 2010 році – 5,22 грн/га (рис.3).

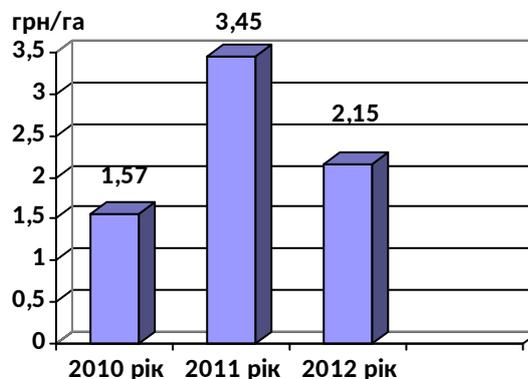

Рис. 3. Рівень насичення СТОВ ім. Духова засобами виробництва

протягом 2010-2012 років

Цей показник підтверджує не лише виробничу потужність підприємства, а й його можливість раціонально використовувати оборотні фонди в процесі виробництва. Сума ж поточних витрат, в які введено частину основних фондів у вигляді амортизаційних відрахувань, і сума оборотних фондів у грошовому виразі, спожитих у процесі виробництва в розрахунку на один гектар площі сільськогосподарських угідь, дає змогу повніше розкрити основний показник рівня інтенсифікації.

Показник рівня інтенсифікації за сумою поточних витрат на один гектар площі показав, що найбільший рівень спостерігався у 2011 році – 3,45 грн/га, а найменший у 2010 році – 1,57 грн/га, а в 2012 році в порівнянні з 2011 роком він знизився на 1,3 грн/га (рис.4).

Рис. 4. Рівень інтенсифікації за сумою поточних витрат на один гектар площі на СТОВ ім. Духова за 2010-2012 роки

Крім вартісних показників, для оцінки рівня інтенсифікації використовують систему натуральних показників, це:

- енергонасиченість – кількість енергетичних потужностей (к.с.) у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь;
- кількість внесених мінеральних і органічних добрив у розрахунку на один гектар ріллі;

- спожито електроенергії (кВтгод) на виробничі цілі в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь;

- обсяг виконаних тракторних робіт у розрахунку на один гектар ріллі;

- ступінь меліорації земель;

- питому вагу площі посіву сортовим насінням у структурі посівів;

- питому вагу породного поголів'я в структурі стада;

- витрати кормів у розрахунку на одну голову тварин;

- рівень комплексної механізації виробничих процесів у тваринництві;

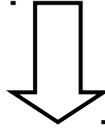
- витрати на племінну роботу.

Зміна їх рівня спонукає до зміни результатів інтенсифікації, основними натуральними показниками якої є урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність окремих видів тварин [8].

В окремі періоди розвитку сільського господарства пріоритетними були різні напрями інтенсивного розвитку виробництва. Це вдосконалення сільськогосподарської техніки, меліорація земель, збільшення застосування мінеральних і органічних добрив, розширення сортів посівів культур, поліпшення породного складу продуктивної худоби і птиці. Сьогодні окремі з цих чинників не мають такого значення, як раніше, інші ж стали основою інтенсифікації сільськогосподарського виробництва.

Основні стратегічні напрями інтенсифікації виробництва в аграрних підприємствах зображено на рис. 5.

**СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ
ВИРОБНИЦТВА В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ**

Залучення інвестиційних ресурсів
Застосування нових сортів гібридів сільськогосподарських культур та порід тварин
Розвиток обслуговуючої та збутової кооперації
Розвиток внутрішньогосподарських виробничих відносин
Техніко-технологічна переоснащеність виробництва
Розвиток спеціалізації та концентрації виробництва
Розвиток підприємницької діяльності
Диверсифікація виробництва

**Рис.5. Стратегічні напрями інтенсифікації виробництва
в аграрних підприємствах**

Висновки. СТОВ ім. Духова задовольняє потреби населення в різного роду послугах, товарах народного споживання, продукції науково-дослідного, промислового, сільськогосподарського, виробничо-технічного та іншого призначення.

Таким чином, сільське господарство має великі резерви підвищення ефективності виробництва своєї продукції, приведення яких у дію дозволить перетворити цю галузь на високорентабельну.

Проте в цілому сучасне сільськогосподарське виробництво знаходиться ще на тій стадії, коли підвищення рівня насиченості ресурсами сприяє підвищенню його ефективності. При цьому необхідно забезпечити комплексний характер дії всіх факторів, пов'язаних із зростанням рівня забезпечення ресурсами.

Стратегія інтенсифікації виробництва є різновидом базової стратегії концентрованого зростання й повинна використовуватися в періоди

економічного росту. Вона передбачає зосередження зусиль аграрних підприємств щодо виробництва продукції за рахунок додаткових вкладень, спрямованих на впровадження досягнень науки, передової техніки і прогресивних технологій, які зумовлюють не лише зростання результативних показників діяльності підприємства, але й відтворення та збереження його основного виробничого ресурсу – землі.

Основними стратегічними напрямками інтенсифікації виробництва на СТОВ ім. Духова можуть бути:

- залучення інвестиційних ресурсів;
- розвиток спеціалізації і концентрації виробництва до оптимальних розмірів;
- нові підходи до розвитку підприємницької діяльності;
- розвиток виробництва на інноваційній основі шляхом застосування нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур і порід тварин;
- техніко-технологічна переоснащеність виробництва;
- диверсифікація виробництва і розвиток на цій основі внутрішньогосподарських виробничих відносин й обслуговуючої та збутової кооперації.

На основі запропонованих стратегічних напрямків необхідно виявляти резерви покращення якісних показників на підприємстві, складати програми їх впровадження та оцінювати отриманий економічний ефект від інтенсифікації виробництва. Такий комплексний аналіз, що повинен проводитись саме на підприємстві, дасть можливість покращити результати його господарської діяльності у майбутньому.

Література

1. Гацура Я.Т. *Методологічні положення інтенсифікації аграрного виробництва на інноваційній основі* / Я. Т. Гацура. // *Економіка АПК*. – 2005. – №6. – С.61-63.

2. Дергач І.В. Інтенсифікація та інтенсивність розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні/ І.В.Дергач// Економіка АПК. – 2007. – №3. – С.43-45.

3. Вітков М.С. Сутність і фактори інтенсифікації аграрного виробництва/М.С. Вітков // Економіка АПК. – 2011. – №1. – С.53-57.

4. Швець О.М. Управління процесом інтенсифікації промислового виробництва/ О. М. Швець// Науковий вісник національного лісотехнічного університету України: Збірник науково-технічних праць. – Львів: НЛТУУ. – 2008, вип. 18.1. – С.216-219.

5. Шарко В.В. Інструменти механізму інтенсифікації виробництва промислового підприємства/В.В. Шарко// Економічний часопис XXI.-2012. - №9/10.- С. 70-72.

6. Тналіч О.В. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва/ О.В. Тналіч// АГРОСВІТ. – 2007. – №23. – С.8-12.

7. Березівський П.С. Напрями інтенсифікації розвитку сільськогосподарських підприємств/ П.С. Березівський, П.Н.Особа// Економіка АПК. – 2009. – № 6(174). – С.18-25.

8. Горбонос Ф. В., Черевко Г. В., Павленчик Н. Ф., Павленчик А.О. Економіка підприємства: Підручник/ За. ред. Горбонос Ф. В. - К.: Знання, 2010. - 463 с.